

BELLETEN

Cilt: IV

Nisan — Temmuz 1940

Sayı 14-15

SAKARYA NEHRİNİN İZMİT KÖRFEZİNE AKITILMASIYLA
MARMARA VE KARADENİZİN BİRLEŞTİRİLMESİ
HAKKINDA

VESİKALAR VE TETKİK RAPORLARI

O. Prof. İsmâil Hakkı UZUNÇARŞILI

Balıkesir Meb'usu ve T. T. K. üyesi

Osmanlılar ilk zamanlarda Marmara sahillerine ve daha sonra da Karadeniz kıyılarına sahip olup Marmarada Gemlik ve İzmit, Karadenizde Amasra gibi limanları elde etmiş olmakla beraber ticarî sahada faaliyet göstermedikleri için Karadeniz ve Marmara'nın birleştirilmek suretiyle yolun kısaltılmasına teşebbüs etmemişlerdi. Zaten idareten ve iktisaden de öyle bir faaliyete lüzum yoktu; on dört ve on beşinci asırlarda Osmanlı memleketleriyle en sıkı ticarî münasebatı olan (Dubrovnik - Ragoza) ile Venedik, Ceneviz ve Floransa Devletleri idi, Ragoza ile olan ticarî münasebat Osmanlı tarihlerinin yazdıkları gibi birinci Murad bey zamanında olmayıp Dubrovnik hazinesi evrakına göre babası Orhan bey zamanında başlamıştı. [1]

[1] (1217 H. 1802 M.) senesinde İstanbulda bulunan Dubrovnik konsolosunun takririnde Avrupada devam edip gelen emniyet ve asayiş altüst eden ve bu meyanda ticarete de mühim bir darbe vuran muharebeler sebebiyle [Napolyon Bonapartın seferleri] Dubrovnik ticaretine de hanel geldiğinden bahs ile ticaretin kendi bayraklarıyla Karadenize de teşmiline müsaade edilmesi beyan edildiği sırada bu müsaadenin Orhan zamanında verilmemesinin sebebi o tarihlerde Osmanlıların henüz Karadenize sahip olmamalarından ileri geldiği beyan edilmiş ve şöyle denilmiştir:

Osmanlılar, ancak on altıncı asırdadır ki siyasi ve idari bazı ihtiyaçların temini ve iktisadi vaziyet icabı olarak kanal açmak suretiyle bazı denizleri birleştirmeye teşebbüs etmişlerdir. Süveyş kanalının açılması lüzumu ve Don - Volga nehirleri vasıtasıyla Karadeniz ve Hazer denizinin [1] ve bundan başka yine bu asır sonlarında makalemize mevzu olan Sakarya nehir yoluyla Marmara ve Karadenizin birleştirilmeleri bu cümledendir.

Hammer, bu meselenin Osmanlılar zamanında ve Kanunî devrinde ilk defa mevzu bahis olduğununu ve bunun üzerine Mimar Sinan ile Kerez Nikola marifetleriyle Sapancadan İzmit körfezine kadar olan mesafeden yirmi bin ziranın tasviye edildiğini ve lâkin muharebeler sebebiyle ameliyatın tatil olunduğunu yazmaktadır. (C. 7 S. 164) Hammer tarihi aynı zamanda Marmara ile Karadenizin bu vasıta ile birleştirilmek istenmesinin çok eski olduğunu Pelin'in Bitinya kıtasını idare ederken Roma imparatoru (Trayan) a böyle bir teklifte bulunmuş olduğunu da beyan ediyor.

Osmanlıların ikinci defa olarak (999 H. 1591 birinci kânun) tarihinde Marmara ile Sakaryayı birleştirmek istemeleri pek ziyade ihtiyaç hâsıl olan gemi kerestelerinin nehir vasıtasıyla ve süratle denize inmesi için olup sonraki teşebbüslerle buna iktisadi sebebler de amil olmuştur; kat'i ve mübrem arzularla dört asırda altı defa [16, 17, 18 ve 19 uncu asırlar] yapılması takarrür eden bu güzel iş birtakım entrikalar yüzünden maalesef geri kalmıştır.

Bu teşebbüslerden ikincisi biraz evvel söylediğimiz gibi 1591 de olmuştur 25 Rebiülevvel [1591 Mart] tarihiyle İznikmid [İzmit]

« . . . Cümhuri mezkûr sefinelerinden ecnebi bayrak kabulü sayei saltanatı seniyyede mazhar olduğu himayete yakışur bir keyfiyet olmadığına mebni tecviz etmiş olmadığı ve Dubrovnik sefinelerinin Karadeniz e آمدوشدى Amedü şüdü cümhura ihsan buyurulan ahitnamede münderiç olmamak mücerret ahitnamei mezbur merhum ve mağfurunleh Sultan Orhan Gazi hazretlerinin zamanı saltanatlarında Bursada şerefbahşayı sudur olup ol tarihte Karadeniz henüz silki milki saltanatı seniyyede münselik olmadığından iktiza eylediği ve elhaleti hazihi müstazilli sayei devleti aliyye olmuş Cezayir seba cümhuriyeti bidayeti zuhûr ve neş'etinde hususı merkumda naili müsaade olduğu gibi beşyüz sene layenkati' ifâyı merasimi sadakat ve tebaiyet etmiş Dobrovnik cümhuru olbapta şayanı inayeti celile buyurulmak) [Başvekâlet arşivi Venediklu diye yanlış yazılan Dubrovnikli defteri numara 8] va keza Hicri 1038 ilâ 1056 tarihlerine ait üç numaralı Dubrovnikli defterinin 6. 11 ve 111 inci sayfalarında da Osmanlılarla Dubrovnik müsebatının Orhan bey zamanında başladığı yazılıdır.

[1] Süveyş kanalının açılması hakkında Başvekâlet arşivi mühimme defterlerinde malûmat olduğu gibi aynı defterlerde Don nehriyle Volganın birleştirilmelerine dair de hükümler vardır.

sancak begine ve İznikmid ve Sapanca kadılarına yazılan hükümlerde Kiraz suyunun Sapanca gölüne ve Sapanca gölünün de İzmit körfezine akıtılması için Sakarya nehrinden Sapanca gölüne ve oradan da İzmit körfezine kadar olan mesafenin ölçülmesi için mimar ve mühendislerden mürekkep bir heyetin gönderildiği bildirilmiş ve bu işin süratle yapılması emrolunmuştu. Kanal için 30 bin amele tedariki takarrür etmiş ve hafriyatın nezareti de Sokullu zade Hasan paşaya verilmişti [2]. Buna dair olan hüküm suretleri aynen şöyledir.

«İznikmid sancağı begine ve İznikmid ve Sapanca kadılarına hüküm ki:

Haliya Kerez [Keles] suyu Sapanca gölüne ve Sapanca gölü İznikmid önünde olan deryaya akmak murâdı hümâyunum olup Sakarya suyundan Sapanca gölüne ve Sapanca gölünden deryaya gelince kaç zira' olup görülüp yazılıp tahrir olunmak için mimar ve mühendisler ve bazı ehli-vukuf irsal olunup tahmin olunup dahi tafsil üzerine Âsitânei saadetime arz olunmasını emredüp buyurdum ki vardıkta asla tehir ve tevakkuf eylemeyüp bu bapta gereği gibi mukayyet olup herbiriniz bizzat kalkup üç dört yüz ırğat çıkarup maiyet ile mahalli memura varup tahriri sahih ile tahmin idüp Sakarya suyundan Sapanca gölüne gelince ne mikdar zira' olup ve bunlardan köy ve çiftlik ve mandıra var mıdır? Eğer var ise anlara zarar olur mu? Ve eğer zarar olursa yerlerinden kalkup ol aralıkta bir yere konmak kabilmidir? Tamam künhüne malûm idinüp dahi sahih üzere vâki hali yazup süddei saadetime arzeyliyesin ve bilcümle zikrolunan hususu itmama erişmeye niyet olunmuştur, hemen olması canibin görüp ihmal ve müsaheleden hazer idüp muhkem ihtimam idüp mufassalan sıhhati üzre yazup arzeyelemeğe say eyleyesin.» [1]

Yazılan bu hükümde kanal açılacak yerlere tesadüf edecek olan köy, çiftlik ve mandıralara zarar verecek vaziyet hâdis olup onların başka yere nakledilecekleri ve bu işe kat'î surette niyet olunduğu için işin olur tarafını yazması bildirilmektedir.

Yine bu hususa dair Kocaeli beyi ile kadısına gönderilen aynı sene ve aydaki diğer bir hükümde de şöyle deniyor:

«Kocaeli beyine ve kadısına hüküm ki

Hâlâ Sakarya suyu Sapanca gölüne ve Sapanca gölü deryaya akıtmağa niyet olunup, tahmin olunup görülmek [içün] Âsitânei saa-

[1] Mühimme defteri numara 67 S. 70

detimden Mimarlar ve üstatlar göriyüp İznikmid'den mahalli mezbure varınca zikrolunan üstatlara ve mimarlara bargir tedarik olunmak emridüp buyurdum ki, vardıkta tehir ve tevakkuf olunmayup mezkûrlara kifayet mıkdarı bargir ve zadü zevadelerin tedarik idüp mezkûr ile maiyet [maan] varup itmâmı maslahat idesin ve bilcümle hususı mezbur mühimattandır. Bu babta ihmal ve müsahele asla caiz değildir, gaflet itmeyüp heman mezkûrlara kifayet mıkdarı zadü zevadelerin muaccelen tedarik idüp dahi mezkûrlar ile bile varup ölçüp, tahmini sahih ile tahmin eyleyüp vâki hali sıhhat üzre yazup dergâhı muallâma arzeyelesin» [1].

Verilen emirlerle kanal işine pek ziyade ehemmiyet verildiği görülyordu. Kanalda çalışacak amele veya ırgatların tedariki ve bunların timarlı sipahî alay beyleriyle gelerek çalışmaları için Anadolu, Karaman, Sivas Zülkadriye [Meraş] ve Erzurum beylerbeyilerine mühim tamimler gönderilmişti; bundan başka İstanbulda haslar kadısı da [Eyüp kadısı] kendi kazası dahilindeki lâğımçı tairesini sevk etmek için emir almıştı. Bu mühim iş için yapılacak sarfiyatı temin ve kazma, kürek ve saireyi tedarik ve icabında muhafazaya sabık (Budin) hazine defterdarı Ahmed efendi emin ve divanı hümâyün kâtiplerinden Mustafa efendi de kâtip tayin olunmuşlardı. Her sancaktan [şimdiki tabir üzere her vilâyetten] dirlik sahiplerinin beş binde biri hesabıyla ırgat yani amele tedarik edilecekti; eğer ırgat yetişmeyecek olursa timarlı sipahiden ırgat bedeli olarak günde yirmi beşer akça üzere para alınıp bununla ırgat tedarikiyle mevcude hâlel gelmiyecekti; ırgadiye veremiyen veya ırgat tutamıyan sipahî ırgatlık etmek isterse beş binde bir hesabı üzere ırgat yerinde istihdam olunacaktı.

Buna dair kanal emini Ahmed ve kâtibi Mustafaya yazılan hükümde icap eden direktif verilmiş ve şöyle denilmiştir:

«Sabıka ۛ: Budun'da hazine defterdarı olan Ahmed efendiye ve divanı âlişanım kâtiplerinden kâtib Mustafaya hüküm ki

İşbu sâli ferhunde fâl ve huçeste âmalde avni inayeti rabbanî ve hidayeti bi nihayeti samedanî birle Sakarya nam nehri azıymin Sapancı gölüne isâli ve Sapancı gölünün deryaya ithali fermanım olup ve sizin dahi kemali sadakat ve istikametinize itimadı hümâyünüm olmağın bu mehâmı hayrencamın itmamü ihtitamı hususun size tefviz ve taklit idüb senki defterdarsın, hususı mezbure seni emîn ve müşarünleyhi kâtib nasbü tayin eyleyüp ve hidemâtı

[1] Mühimme defteri numara 67 s. 71

mezbureye Anadolu ve Sivas beylerbeyleriyle bizzat beylerbeyliklerine tâbi olan ırgadları ve her sancağın alay beyleriyle gelüp ve Karaman ve Zülkadriye ve Erzurum beylerbeyleri kendü yerine yarar sancak beyleriyle her sancağın beş binde bir hesabı üzere ırgatlarını ihraç idüp alay beyleriyle mahalli mezbure gönderüp itmamı maslahat idesiz deyu müekkit ahkâmı hümâyunum gönderilip ve onlardan (zıkr) olunan beylerbegiler ve sancak beyleri haslarının ve alay begiler ve ^u zuama ve çeri başlıardan ve ol vilâyetlerde zeamet ve timarları olan müteferrikalar ve çavuşlar ve divanı hümâyunum kâtipleri ve Defterihakanı ve Maliye ve haziye kâtiblerinden ve sair erbabı timardan her beş binde yarar ırgadı yoklayub müstakil defter idüb nâkıs ve eksük yoklamayup şöyleki gelen ırgadlardan bazı sahibfıraş ve amelimande olup veya sipahiden ve gayriden hiç bir veçhile ırgad tutmağa kudreti olmayup kendüsi bizzat ırgad yerine gelürse emir olunduğu üzere beş binde bir hesabı üzere ırgad yerine istihdam idüp kendünün dahi hizmete liyakati yok ise emrolunan ırgada noksan gelmek eceliçün sipahilerden günde yirmi beşer akça hesabı üzere altışar aylık bedeli ırgadiyelerin alup tekmil idüp ve hizmeti mezburiye gönderilen mimarlar ve mühendisler ve su yolcuları Benna ve neccarlar ve lağımçılar ve sair ırgadlar nakirü kıtmir her kim var ise yoklayup defter olunup veçh ve münasib gördüğünüz üzere her birin yerlü yerinde hizmete tayin idüb berveçhi istical itmamı maslahat eylemeniz[i] emr idüp buyurdum ki, hökmü şerifim vardıkta asla bir an ve bir saat tehir ve tevakkuf etmeyup mahalli mezbure varup hüsni ittifak ve ittihad üzere memur olduğunuz hidematı hümâyunuma mübaşeret idüp ve zikrolunan beylerbeylerden gelen ırgadları görüp yoklayup alelesami defter idüp ve bedeliyeleri alınmak lâzım gelenleri dahi fermanın olduğu üzere bedeliyelerin alup tekmil idüp memur olduğunuz hizmeti hümâyunuma beylerbegilerden ve sancak beylerinden ve alay begiler ve gayridan bir ferd mani ve müzahim olmayup berveçhi müsareat itmama iriştirup envayı sadakat ve istikamet ile yüz aklıkları vücude getürmeğe ^u say ve ihtimamda dakika fevt etmeyesin. Hususı mezbur sizin reyi isabet karininize tefviz olunmuştur. Şükrü şikâyetiniz müsmirdir. Hizmette memur olanları ikdam ve ihtimam üzere işlettirüp ücretleri verilmek lâzım gelenlere emr olunduğu üzere ücretlerin bittamam virup hizmete tergib eyleyup ihmal ve müsahele ettirmeyup vaktü zamani ile itmâmı maslahat ettiresin. Anun gibi veçh ve münasib görülen umura muhalefet idüp

«b) edâi hizmet etmekte ihmal ve müsahele üzere olanlar veya ır-gadları yoklayup emr üzere defter ettirmekte inad edenler her kimler ise isimleri ve timarları ve dirlikleri ile yazup arz edesin ki dirlikleri alınduğundan maada mucibi arz için muhkem haklarından geline; hususî mezbur mühimmatı umurdandır: eğer memur oldu-ğunuz hidematı hümayunda sizin dahi ihmal ve imhaliniz müşahede olunacak olursa beyan edecek özrünüz makbul olmayup, müsta-hıkkı itab olmanız mukarrerdir ona göre tedarik idüp gaflet etme-yesiz. sene 999 [cemaziyelevvel 10] [1].»

Kanal emini ve kâtibine lâzım gelen yardımın yapılmasına ve bunların salahiyetlerine dair Kocaili beyiyle mukataat müfettişi ve aynı zamanda Sapancı kadısı olan zata hüküm gönderilmiştir :

«Kocaili beyine ve mukataat müfettişi olup Sapancı kadısı olan [isim yeri açık] hüküm ki

Hâlâ Sakarya nehrinin mühimmatına müteallik cumhuri umure sabıka Budun hazine defterdarı olan Ahmed دام علوم dame ulûvvühû emîn ve divânî âlişanım kâtiplerinden kâtip Mustafa زيد محمد ziyde mec-dühû kâtip tayin olunup irsal olunmuşlardır. Buyurdum ki hökmü şerifimle vardıklarında nehri mezbur cemii mühimmat ve levazı-mına müteallik umurda müşarünileyhimaya müracaat idüp hüsni ittihat ve ittifak üzere yekdil ve yekcihet olup veçh ve münasib görülen hidematı hümayunumu hüsni tedbir ve tedarik ile itmama eriştirmek mabeyninde envai muavenet ve muzaharetiniz vücude getürüp bu hususta müşarünileyhimanın şükrü şikâyeti makbuli hümayunumdur, veçh ve münasib gördükleri mühimmat tedarikinde bezli makdur ve sayı na mahsurunuz zuhura getürmeğe sayü ih-timamda sai ve dakika [fevt] etmeyesin - sene 999 » [2]

Kanal hafrinin bir an evvel ikmali için Haslar yani Eyüb Kadılığı dahilindeki lâğımçı esnafının da süratle sevkleri ve ekâbir bağçelerine ve şuraya buraya sığınarak himaye edilmek istenenlerin de derhal izamları kat'î surette emrolunmuştur.

«Haslar Kadısına hüküm ki

Bundan akdem tahtı kazanızda bulunan lâğımçı tairesi Sabancı gölünün su yolunu kazmak için defter eyleyüp mahalli mezbure irsal eyliyesin ki varup âdemleri ile işliyeler deyü hökmü hüma-yunum gönderilmişti. Ol emrim kemâkân mukarrerdir. Lâkin bazı ekâbir bağçelerine ve gayri yerlere varup iltica itmekle cüz'î

[1] Mühimme defteri numara 67 s. 99 [sene 1591]

[2] » » » s. 98

kimesne defter olunduğu ilâm olunmağın hâlâ lâğımçıbaşı olan Ali marifeti ile her kimin bağ ve bağçesinde olursa asla himayet olunmayup yazup defter olunup mahalli mezbure gönderilmek emridüp buyurdum ki vardıkta asla tehir ve tevakkuf itmeyüb mezbur marifeti ile her kande lâğımçı bulunursa isim ve resmiyle defter eyleyüp cem idüb mahalli mezbure irsal eyliyesin; varup âdemleriyle işliyeler ve hususı mezbur muhimmattandır, İhmal ve imhal caiz değildir, tehir etmeyüp mezburları mezkûr marifetiyle her kande bulunursa cem idüp ve defter idüp muaccelen mahalli mezbure irsal eyliyesin. Cemaziyelevvel 10 sene 999 » [1]

* *

Bukadar sıkı tutulan Marmara ile Karadenizin birleşmesi işi gemi tedariki ve donanma faaliyeti sebebiyle birdenbire duruverdi; kanal işine memur olanlara ayrı ayrı hükümler gönderilerek herkesin yerli yerine dönmeleri emrolundu.

«Sabıka ۵۵۰: Budun Defterdarı olup nehri Sakarya üzerinde hizmete memur olan Ahmede hüküm ki

İnşaallahütealâ bu senei mübarekede derya yüzüne donanmayı hümayunum irsâl olunmak, hususı mezbureden ehem olmağın Sakaryadan feragat olunup donanma tedariki takdim olunmuştur. Buyurdum ki vardıkta tehir itmeyüp yanında hizmeti mezbureye memur olan mimarlara tenbih idüp ve ırgat taifesini ve sair lâğımçıları dağıtasın ki herkes yerlü yerine varup ve sen dahi kalkup süddei saadetime gelesin; hususı mezbur için canibi miriden verilmiş kazma ve kürek ve bazı alât ve esbabın var ise getirüb teslim eyliyesin [sene 999 c 16] » [2]

Yine bu hususta kanal işinin terkedildiğine dair beylerbegilere gönderilmiş olan hüküm sureti

«Anadolu beylerbegisine hüküm ki,

Bundan akdem nehri Sakarya mühimmi için beylerbegiliginden ırgad ihrac idüp getüresin deyu emiri hümayunum gönderimiş idi; lâkin bu senei mübarekede donanmayı hümayun umuru mühim olmağın takdim olunup Sakarya hususundan feragat olunmuştur. Buyurdum ki vardıkda bu babda kendin bizzat mukayyed olub zuama ve erbabı timar ve sair hizmeti mezbureye memur olanlara tenbih idesin ki cümlesi yerlü yerine varup mahalli mezbure

[1] Mühimme defteri numara 67 S. 92

[2] Mühimme defteri numara 67 S. 107

gelmekten ferağat eyliyeler, amma ırgad akçesi deyu kimesneden bir akçe alınmayup fukarayı rencide ittirmiyessin, eğer bu bahane ile fukaradan nesne dahi alınmış ise eshabına reddettiressin; şöyle ki alınan akçe eshabına reddolunmayup reaya'ya teaddi olduğu istima oluna senden bilinüp ana göre ihtimam üzere olasın» [1]

Bu hökmün üst kenarında beylerbegiye götürmek üzere divandan Kurd Çavuş'a verildiğine dair [Kurd Çavuşa virildi fi 16 c [cemaziyelahir] sene 99] kaydı vardır, Aynı hökmün birer sureti Karaman, Erzurum, Maraş, Rum [Sivas] beylerbegliklerine de gönderilmiştir. Keza anlar da divanı hümayun çavuşlarından Davud ve Safer çavuşlar'la gönderilmiştir.

Kanaldan vazgeçilmesinin asıl sebebine dair tarihlerimizde bir kayıt yoktur; yalnız o devirde hayatta bulunan Selânikli Mustafa Efendi kendi tarihinde bu meseleye dair bazı izahat vermiştir.

Bu sırada veziri azam bulunan Sinan Paşa, açılacak kanal mahallini bizzat görmek istemiş, hükümdar kendisine müsaade etmiş o da kaptan paşanın baştardasına girüp serdar Ferhat Paşa ve Anadolu Kazaskeri Ali Efendi ve daha erkânı devletten bazılarıyla hareket etmiş, divan işlerini görmek üzere Nişancı Mehmed Paşayı vekil bırakmış. Sinan Paşanın hareketi 999 senesi cemaziyelahiri sonlarında olmuştur. Sinan Paşa üç gün ehali, mimar ve mühendisler ile gezmiş, mesaha ve tahmin ettirmiş ve avdetinde keyfiyeti Osmanlı Hükümdarı üçüncü Murad'a arzylemiş, bundan sonra padişaha bazı devlet ricali tarafından bilvasıta bir takım garip sözler yetiştirilmiş; sarayından bir tarafa çıkmıyan vehham hükümdar bundan korkmuş ve:

(terki ehemdir din ve devlete lâzım olur mesalih değildir, fukarayı memleket ve zuafayı raiyyet mihnet ve meşakkat çeküp envai şedaidi zulm ile kârü kisbetmek lâzım değildir. Saltanat mühimmatının ehemmi donanma sefaini yapıdırub itmam ve tekmil etmektir; bu âne değin odun nice olageldi ise yine anın üzerine adlü dad eylemek vacibdir) diyerek [2] bu hayırlı işi terkeylemiştir.

Bu mütaleayı yazan Selânikî daha sonra sadrazam için: (veziri azam hazretlerinin kendi bekayı izzeti için sayü kasdi bir vechile tehir olunup re'yi bâtlı oldu) demektedir [3] bu son fıkraya göre kanalın açılmasını Sinan Paşa arzu etmiş, bazı manialara tesadüf eylemiş ve bunun üzerine bizzat kendisi orayı gezerek ve mesaha

[1] Mühimme defteri No. 67 S. 107

[2] Selânikî tarihi S. 283 ve Hammer tarihi C. 7 S. 164

[3] Aynı eser S. 283

ettirerek rapor vermiş, aleyhtarları bu işe muvaffak olursa şöhret ve itibarının artacağını düşünerek bazı mütalealarla hükümdarı korkutup vaz geçirmişler ve donanma işine ehemmiyet verilmesini tavsiye etmişler. Padişahı korkutanlar yukarda söylendiği gibi reayanın mihnet ve meşakkat çekeceklerini ve zulüm göreceklerini ileri sürmüş olacaklar. Kanalın açılmasını tavsiye edenin Sinan Paşa olduğunu Vasif tarihi yazmakta ve bunun iktisadi menfaatlerini zikretmektedir. [1]

Merhum Safvet Bey, bu hususa dair olan bir makalesinde [2] 1578 senesinde maktulen vefat eden Portekiz Kralı on altıncı Sebastiyani'nin tahtının bos kalmasından dolayı ortaya çıkan müddei varislere karşı açılan mücadelede Osmanlıların da bu işe müdahale etmesinden dolayı donanmaya lüzum hasıl olmasına mebni bu halin Kanalın yüzüstü bırakılmasına sebep olduğunu beyan etmektedir; halbuki Veneik Elçisinin 1 nisan 1591 tarihli raporu ise, kanal açılmasına aleyhdar olanların sözleriyle bu işe nihayet verildiğini göstermektedir [3] ki bunlarda Sinan Paşaya hasmolanlardır. Bu tarihte devlet merkezinde Sinan Paşa ve Ferhad Paşa partileri vardı; iki taraf da birbirlerine dış biliyorlardı, bu kanal işinde de Sinan Paşa aleydarlarının faaliyetde bulunup muvaffak oldukları görülmektedir.

Sinan Pasanın arzu ve faaliyeti hasımlarının teşvikiyle akim kaldıktan sonra bu iş, altmış beş sene sonra yine canlanmağa başladı; (1064 H. 1654 M.) senesinde Hindi oğlu denilen bir mühendis gönderilerek keşif yapıldı. Hindi oğlu verdiği keşif raporunda arazinin besateti hasebiyle cereyanın mümkün ve fakat tathirinde müşkilât olduğunu ve bundan başka bazı köy ve çiftliklerle hayvan mer'alarına büyük zararlar vereceğini beyan eylemiş olduğundan [4] kanalın açılmasından üçüncü defa olarak yine sarfınazar edildi.

[1] Vasif şöyle diyor: (Sakarya nehri iznikimde üç merhale olup ihtilâtda fevaidi azıyme olduğunu ve bahusus Tersanei Amireye ecnas kereste ve Âsitânei saadete lüzumu olan hatab sehlül nakil idüğünü [999 senesinde] Sinan Paşa atebelıyeye arz etmişdi. Nehri Sakarya Sapanca gölüne ve Sapanca gölü dahi İznikmid deryasına icra olunmak babında hökmü cihanmutâ sadır olup sermimaranı hassa ve müneccim ve râsîd olan Monla Fütuh ve Mimar Çavuş ve Mimar Süleyman ve su yolcularından Yusuf ve Ali ve su nazırı ve gayriler tayin ve ittisali mümkünmüdür görölüb künh ve hakikati ile arzuluna dinmekle memurlar mahal-line varup geregi gibi keşf ve tedkik ve Nehri Sakaryanın gadire ceryanını tahkik ve Sapanca gölünün İznikmid deryası canibine varılup gadirin İznikmid deryasına mesafesi yirmi iki bin zira olduğunu ve yolunda dağ ve taş olma-

Birinci Mahmud devrinde [1730 : 1754] bilhassa İstanbulun iktisadî daraldığı gözönüne alınarak bu sefer Sakarya mevzuu bahs olmayarak yalnız Sapanca gölüyle İzmit körfezinin birleştirilmesi düşünülmüştür. Buna muvaffak olunduğu takdirde Sapanca ile etrafındaki köy ve kazalardan İstanbula az masrafla çok miktarda muhtelif zahire ile odun, kereste gelebilecekti; yine ber mutad keşif yapılmış fakat o taraflardaki âyan ve eşrafdan bazılarının vaziyeti takdir edememeleri yüzünden bir netice hasıl olmamıştı.

Bu hayırlı işe yine on sekizinci asırda bir defa daha teşebbüs edilmişti bu seferki hafriyat işinde birinci plânda Sapanca gölü ile İzmit körfezinin birleştirilmesi geliyordu, şayed gölün suyunun Marmaraya akıtılması mümkün olmazsa o zaman Sakarya nehrinin Sapanca gölü ile birleştirilmesine teşebbüs edilecekti. Her iki hafriyat için rapor ve masraf defterleri istenmekte idi. Bu hususa dair 1174 şevval (1759 haziran) tarihiyle divan tarafından Kocaali sancağı mutasarrıfı Seyid Mustafa Paşa ile İzmit, Sapanca ve Adapazarı naiblerine (kadı vekilleri) ve bu işi tahkik ve takibe memur olan mübaşirle İzmit yeniçeri zabiti ve Sabancı yeniçeri serdârına hitaben yazılan fermana aynen şöyle denilmektedir.

«Kocaali sancağı mutasarrıfı Seyyid Mustafa Paşa دامت معاليه damet maalihiye ve İznikmid kadısına ve Sapanca ve Adapazarı naiblerine ve dergâhı muallâm gediklülerinden deraliyyemden bu hususa mübaşir tayin olunan (ismi yok) ziyde mecdühu ve İznikmid yeniçeri zabiti ve Sapanca serdarına hüküm.

Darülhilâfetülaliyyemde âsûde nişini zilli zalili re'feti şahânem olan âmmei ibadullahın zarureti ruzmerre ve havayici asliyelerinden olan ecnası zehâirin ve odun ve kerestenin ekserisi iznikmid

yup basit ve müstevi olduğunu رأى العين re'yelayn müşahede ile cereyanını tehvî eylediklerinden gayri etrafında olan cibali şahikatın eşcarı ilâ maşaallah قطع kat' ve nakil olursa varestei nefad ve belki vüsati cevanib sebebi ile yevmen feyevmen kesbi nema ile müzdad olacağı ve bina olunacak kadırgalar için Sapanca gölü kurbinde tersane inşa olundukda miriye külli faide terettüp eyliyeceğinden nazarı kat' ile zadü zahire kelek ve sallar ile gadire ve gadirden İstanbula gelüp gerek zehair ve gerek hatab vesair levazım erhas baha ile bey'olunacağını sureti mesaha ve hesab ile deri devlete arzemişler idi. Bu emni hin ve yesir il hilâlda zuhur eden işgali devlet hasabıyla vakti feraga talik ve tehir olunup) Vasıf tarihi Bulak tab'ı c. 1 s. 104 ve İstanbul tab'ı c. 1 s. 162 [1172 sene]

[2] Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası sene 3 s. 954

[3] Hammer tarihi tercümesi c. 7 s. 165

[4] Vasıf tarihi (Bulak tab'ı) c. 1 s. 104

ve havalisinden Asitanei saadetime nakil ve fûruht olunu gelüb lâkin İznikmide dahi emakini baideden gelmek takribi ile gali ve girankıymet ile fûruht olunmasına illet olub ibadullahâ tedariki levazımatı yevmiyelerinde usret ve meşakkat hâletleri bedidar olduğuna binâen hısbü reha (bolluk ve vüsati maişet) ile İstanbul ahalisinin tedariki havayıcı asliyelerinde istihsali kemali sühulet ve yesar için Hüdavendigârı esbak ammi zadem Sultan Mahmud Han طاب ثوابه tabe serah zamanında Sapancı gölünün suyu İznikmid körfezine isale ve icra olunduğu surette Sapancı etrafında bulunan karyeler ahaliileri Sapancı gölü suyu ile bitarikussühule ve az masraf ile kesret üzere zehayir ve odun ve Tersanei Âmireme kereste nakline sühuleti ve medarı küllisi olur deyu mevsukulkelim kimesnelerin mukaddem ihbar ve tahkiklerine binâen o hinde hususî mezburun keşfi hususî için emri şerif sadır olup irsal olunmuşdu; bazı mevani ve illet sebebi ve âyanı vilâyetin gecfehimleri ve ademi idrakleri sebebi ile tenfiz olmayup bu emri hasen ukdei te'hirde kalup ve elhaleti hazihi ibadullahın mühtaç oldukları ecnası zehair vesair eşyayı lâzime makulesi mintarafillâhi taalâ bazı illet ve esbab zımnında killet ve nedret üzere vürud eylemek hasebiyle سر سِر (narh) rayıcı terakkiyâbı itilâ ve tedarik ve ihzarında ibadullahâ usret ve meşakkat rûnûma olmagla bu misillû zehayir ve eşyanın ve hususâ donanmayı hümâyunum kalyonlarına lâzım gelen kerestelerin mecmuu kesret vefret üzere gelüp erhas (ucuz) baha üzere bey'ü şıra sebebiyle ibadullahın tahsili lâzım refah ve rahatları âlâyı metalibi hidivanem olmaktan nâşi cümle ibadullahâ nafi ve hayırlu olmak üzere İznikmide dahi etraf ve cevanibinden levazımatı mezburenin kesret üzere nakil ve celbinin teshili esbabına teşebbüs ve şüru olunmak lâzım geldiğine binâen mukaddema mahzı hayır olmak üzere ihbar olunan Sapancı gölü suyunun İznikmid körfezine cezb ve icrasına müceddeden muradı hümâyunum taallûk etmekle sahili bahre gelince mecra olacak mahallerini rü'yet ve mesaha ve ne mikdar masraf ile husule geleceğini keşf ve tahmin eylemek üzere Derialiyemde mütefennin ve bu keyfiyeti ârif mimaran ve mühendisler ve su yolcular tedarik olunup mübaşiri mumaiyleh ile tesyir olunmalarıyle bir saat mukaddem iradei mülûkânem olduğu üzere مسيل mesili [mecra] mezbur muayene ve keşf ve defter ve Derialiyeme ilâm olunmak fermanım olmağın mahsusan işbu emri şerifim ısdar ve mübaşiri mumaiyleh ile irsal olunmuştur. İmdi vusulünde siz ki mirimiran ve kadı mumaiylehimasız, derhal mübaşiri mumaiyleh maiyeti ile Sapancı gölü üzerine varup ve müsün ve ihtiyar âyanı vilâyeti dahi ihzar idüp göli mezburun

zuhûr ve bülûgu olan mahalle im'anı nazar ile bakılıp yalnız gölün suyunun isalesi müfid olmadığı zâhir olduğu surette Karadeniz tarafına cereyan eden Sakarya suyunun göli mezbure kurbiyeti olmağla nehri mezburun suyu göle icra ve idhal olunmasının imkânı var mıdır? ve nehri mezbur ile gölün canibi kaç zira'dır? ve tûl ve ârzı ve umk cihetinden hafr olunacak mecra ne mikdar masraf ile husule gelür? ve beher ziraina kaçır akçe iktiza eder? Bâdehu nehri mezbur göli mezbure mülâki ve munzam olduktan sonra göli mezburdan İznikmid'de vaki lebi deryaya gelince mecra olacak mahal tûl ve ârz ve umk cihetlerinden kaç zira'a balığ olur? ve takriben ne mikdar masraf ile husule gelmesi melhuzdur? bu taraftan gönderilenler ve sair ahaliden mev-sukulkelim kimesneler ile alaveçhittaharri mükâleme ve miyzânı akıl ile muvazene olunup bir dahi sual teveccüh etmiyecek veçhile alelinfirad başka başka keşf ve tahrir ve defteri imza olunup derialiyeme tesyir eylesesiz.

Bu husus asitanei saadetim ahalisinin tahsili refah ve rahatları ve belki ol taraf ahalilerinin eziyet ve meşakkatten helâsları için bir sureti müstahseneye ifrağ olunmak aksayı muradı hümayunum iken bu emri ehemmi ihtal ve müdafaa hayaliyle mıkdarı zerre tehavün ve tekâsülünüz ve hilâfi vaki tahriratınız zûhur eylemek lâzım gelür ise sırren ve alenen tekrar tecessüs ve tefahhus olunup siz ki mirimiran ve mevlânayı mumaleyhümasız azliniz ile kanaat olunmayup hakkınızdan gelineceğini muhakkak ve mukarrer bilüp ana göre rehavet ve hilâfından tevakki ve ihtiraz ile husûsı merkumun dilhâhı hümayunum üzere sıhhat ve hakikatı müfredat üzere keşf ve tahrir ve bir saat mukaddem mahtum ve mümza defterini deri devlet medarına irsal ve tesyir idüp zinhar ve zinhar serimû hilâfından gayetülgaye ittika ve mücanebet eylemeniz ba-bında fermanı alışanım sadır olmuştur. Fi. evasıtı ل. sene 1172»[1].

Bundan başka fermanın sonlarında da ciddiyeti ve ehemmiyeti sebebiyle işin olmaz tarafına gidilmemesi beyan edilen kanalın keşfi için İstanbulda sadrazam kethüdası Suphi zade Abdullah efendinin riyasetinde reisülküttab Abdullah Abdi efendi cebeci başı Mustafa ağa ve müderrislerden Giridi Ahmed efendi ile sair erbabı vukuftan mürekkep bir heyet de gönderilmişti. Bu heyetin içinde bulunan Ahmet efendinin aynı zamanda mühendislikte de mehareti vardı [2].

[1] Mühimme defteri No. 161 s. 133 - 134

[2] Giritli müderris Ahmed efendinin en son memuriyeti Mekke monlalığı

Başvekâlet arşivindeki tasniflerden A. Emiri tasnifi arasında kanal işinin keşfü tahminine memur olan mübaşir ve su yolcu ustalarının harcirahlarını havi bir defter olduğu görülüyorsa da vesikalar arasında bulunamamıştır [1].

Bu defa faaliyete geçilerek hafriyata başlanmış ve bir miktar yer kazıldıktan sonra su çıkmağa başlayıp bu sırada kış da gelmiş olduğundan faaliyet muvakkaten tatil edilmişti; fakat araya yine bir fıslıtı girip o taraflarda emlâk ve alâkası olanların veya diğer bir takım engellerin zuhuriyle beşinci defa olarak kanal meselesi terkedilmişti.

* * *

(1228 H. 1813 M.) senesinde Kocaeli ve Hüdavendigâr [Bursa sancaklarında mutasarrıf olan vezir Hacı Ahmed Aziz paşa, kanal işine yani Sakarya nehri ile Sapancı gölü ve bu göl ile Marmaranın birleştirilmesinin iktisaden olan ehemmiyetine nazarı dikkati celbederek Sakaryanın menbana veyahut Beypazarı taraflarına kadar tathiri ile bu nehre civar olan yerlerin her türlü mahsulâtının kolayca Marmaraya naklinin temini mümkün olabileceğini İstanbula arzemiş ve bu hususun tetkiki, mesaha ve resimlerinin yapılması için bir memur ile maiyetinde mühendis ve mimar gönderilmesini reca eylemişti. İşte bu müracaat kanal işini yine candırmış ve derhal sabık çavuşbaşı Abdullah İffet bey memur edilip maiyetine de mühendishane muallim muavinlerinden üçüncü halife Ahmed ve dördüncü halife Mehmed efendilerle mimar muavinlerinden Seyit Mustafa tayin kılınarak hemen gönderilmişlerdir. Bunların memuriyetlerine dair Aziz paşaya 1228 ramazanı iptidası tarihiyle gönderilen ferman'da aynen şöyle deniyor:

«Kocaeli ve Hüdavendigâr sancakları mutasarrıfı vezirim elhâc Aziz Ahmed paşa iclâlehuya ve ricali devleti aliyyemden rikâbı hümayunumda sabika çavuş başı olup bu defa tarafı saltanatı seniyyemden âti hususa memur ve [mübaşir] tayin kılınan mir Abdullah İffet dame mecdühuye hüküm.

Sakarya nehrinin Sapancı gölüne ve Sapancı gölünün İznikmid deryasına icrasına dair senki veziri müşarünileyhsin tarafından derbarı saltanatıma tevarüd eden tahriratın mefhumu malûmı ilmi âlem arâyı cihandârânem olup bu maddeye tarafı devleti aliyyem-

yani kadılığı olup 1190 da vefat etmiştir. Vafat tarihi ilmi mesahadaki meharetin-den bahseder (bulak tabı C. 1 S. 104)

[1] Emiri efendi tasnifi (Üçüncü Sultan Mustafa devri vesikaları) No. 2928

den birinin mahsus tayin kılınması ve maiyyetine dahi fenninde mahir iki nefer mühendis ile mimar halifesi terfikiyle tarafına varup bilmüzakere iktiza eden mahalleri mesaha ve resimlerinin bu tarafa gönderilmesi hususuna iradei hümâyunum müteallik olduğundan mühendishanei âmiremde halifei sani Ahmed [1] ve halifei rabi Mehmed ve hulefâyı mimarandan Seyit Mustafa زيد قدوم ziyde kadürühüm'ün tayin kılınmaları atebeyi felekimertebeyi cihan daraneme arzolundukta (manzurum olmuştur. Abdi bey mübaşir tayin olunup mühendisleri ve mimarı beraber alup iptida Aziz paşaya varup müşarünileyh ile müzakere ve karar verildikten sonra mesaha ve tahmin olunarak resmi ihraç ve ne vechile olacağı gereği gibi etrafiyle beyan olunarak bu tarafa tahrir eylesünler, bâdehu iktizası ne ise öylece tanzimine bakılır) deyu hattı hümâyunı şevketmakrunı padişahanem şerefrizi sudur olmağla şerefyaftei sudur eden hattı hümâyunı şevketmakrunum mucibince amel ve harekete ihtimam ve dikkat olunmak fermanım olmağın rikâbı hümâyunumdan emri şerifim ısdar ve miri mumaileyh ile irsal olunmuştur, İmdi zikrolunan mühendishane halifeleri ile mimar halifesi mumaileyhim bu emri ehemme tayin olunan miri mumaileyh maiyyetine terfikan oltarafa irsal olunmağla bimennihi taalâ vusullerinde keyfiyet müzakere ve karar verildikten sonra mahalline varılıp mesaha ve tahmin ve zir ve balâsı temyiz ve terfık olunarak resmi ihraç ve kaç zira tulen ve arzan ve umkan hafr ile icrası müyesser olacağı ve ne mikdar masarife muhtaç olub ne kadar amele istihdam eylemek lâzım geleceği etrafiyle beyan olunarak etrafile keyfiyeti derisaadetime tahrir ve resmini dahi irsale ve badehu ne vechile iradei seniyyem zuhur ider ise öylece amel ve harekete ihtimam ve dikkat olunmak iradei şahanem muktazasından idüğü malûmun oldukta berveçhi meşruh amel ve harekete dikkat eyliyesin.

Ve sen ki miri mumaileyhsin, senin bilintihab bu emri ehemme memur kılınmandan maksut meftur olduğun kârâğâhı ve rüşti ve reviyet muktazası üzere ibrazı mesaii cemileye ihtimam ve bezli meçhut eylemen kaziyesine mebni olduğunu bilüp muktazayı iradei seniyyem üzere mühendis ve mimar halifeleri mumaileyhimi bu taraftan bilistihab harehet ve doğru müşrünileyh tarafına varup keyfiyeti müzakere ve karar verilerek mahalline varılıp mesaha ve tahmin ve zirü balası temyiz ve tefrik olunarak

[1] Bunların vermiş oldukları mufassal keşif raporunda Ahmed'in (halifei sâlis) olduğu görülmektedir.

resmi ihrac ve kaç ^{عنه} zirâ ve arzen ve umkan hafr ile müyesser olacağını ve ne miktar masarife muhtaç olup ne miktar amele istihdam eylemek lazım geleceği etrafiyle beyan olunarak keyfiyeti ve ihraç olunan resmini takdime ve bâdehu ne veçhile emir ve iradei seniyyem sünuh ve sudur ider ise mucib ve muktazasını icraya ve senden memuli şahanem olan etvari dirayetmendaneyi ibraz ve izhara dikkat ve hilafından mubaadet eylemen babında. fi evaili ۛ [Remazan] sene 28 [1]

Bu heyet gittikten sonra işin ehemmiyetine binaen üç kişi az görülerek bir kısım mühendis ve usta daha gönderilmesine lüzum hasıl olmuş ve bunlara tersane kaptanlarından Mustafa hoca kaptan, mimar hulefasından Ali Rıza Bey [2] ve saireden mürekkeb yedi kişilik bir fen heyeti daha ilâve olunmuştur.

Buna dair 1228 [Remazan] tarihli hüküm sureti :

«Kocaili ve Hudavendigâr sancakları mutasarrıfı vezirim elhâc Aziz Ahmed paşa iclâlehuya ve ricali devleti aliyyemden rikâbı müstetabımda sabıka bilfiil çavuşbaşı olup tarafı aliyyemden zikri âti maddeye memur ve mübaşir tayin kılınan mir Abdullah İffet dame mecdühüye hüküm.

Sakarya nehrinin Sapancı gölüne ve Sapancı gölünün İznikmid deryasına icrasına dair senki veziri müşarünileyhsin mukaddemce tarafından derbarı şevketkararıma tevarüd iden tahriratın manzur ve malûmı hümayunum olup olbabda şerefrizi sudur eden hattı hümayunı şevketmakrunum ve şerefyaftei sudur olan emri âlişanım muciplerince zikrolunan mahalleri mesaha ve tersim ve resmini derisaadetime tesyir etmek üzere miri mumailayh mahsus memur tayin ve maiyetine dahi mühendishanei âmiremnden halifei sani Ahmed ve halifei rabi Mehmed ile hulafai mimarandan Seyit Mustafa Ziyde kadrühüm terfik olunmuşlar isede bu emri ehemme ihtimam ve dikkat lâzımeden ve ilmi mimarî ve fenni hendeseye aşına birkaç nefer üstadın dahi bu hususa tayin kılınmaları icabı maslahattan olduğuna binâen tersanei âmirem kaptanlarından Mustafa Hoca kaptan ve mimar hulefasından Ali Rıza Bey ve Süleymaniye bölük başısı suyolcu Abdünnebi ve dizdariye ustası suyolcu Ahmed ve Mahmutpaşa ustası Halil Ziyde kadrühüm ile

[1] Mühimme defteri numara 234 Sahife 365

[2] Bu Ali Rıza Bey, sonradan mühendishane hocalığında bulunup Liva ve Ferik oldu. Darışûrayı askerî, meclisi bahriye ve Anadolu ordusu reisliklerinde bulundu. Kırım harbinde Şark cephesinde muvaffak olamıyarak rütbesi refedildi ve sonra beylerbegi rütbesiyle mülkiye hizmetlerinde mutasarrıflıklarda bulundu.

Hisar suyolcusu Vasil zimimnin dahi memur kılınmaları hususuna iradei seniyyem taallûk idüp bunların cümlesi miri mumaileyh maiyetine terfikan ol tarafa irsal olunmalarıyle mumaileyhimin ol tarafa vürudlarında diğér sadır olan emri şerifim mucibince icrası iradei şahaneme ve ifası lâzım kârşınası ve reviiyete mubaderet eylemen fermanım olmağın mahsusen işbu emri şerifim ısdar ve çavuşbaşıi sabık miri mumaileyh ile irsal olunmuştur.

İmdi berveçhi meşruh amel ve harekete ve icrayı iradei şahaneme ihtimam ve dikkat eyliyesin ve senki miri mumaileyhsin muktazâyı memuriyet ve lâzimei dirayetin üzere bunların cümlesini bu taraftan bilistishab hareket ve ol canibe varup diğér sadır olan emri şerifim mucibince icrayı lâzımı kâragâhî ve memuriyete dikkat ve hilafinden mübaadet eylemen babında. Fi evaili 3 n sene 1228 [1]

İzmit ve Sapancı tarafına gönderilen keşif heyeti ile icab eden tetkikler yapılmış ve bunlardan mühendis Ahmed ve Mehmed efendiler ise Aziz paşa tarafından suyun menbaından başlayarak Sapancı gölü yanına kadar Sakarya mecrası hakkında tetkikatta bulunmağa memur edilmişler ve bu hususta mufassal bir rapor vermişlerdir; bunun üzerine kanal işi Aziz paşaya havale edilmiş kendisine bir hilat ile iltifati havi bir de ferman gönderilmiştir:

Kocaili ve Hudavendigâr sancakları mutasarrıfı vezirim elhac Aziz Ahmed paşa iclâlehuya hüküm

Senki veziri müşarünileyhsin bundan akdem nehri Sakaryanın Sapancı gölü taraflarına kadar keyfiyeti cereyanını ve nehri mezburun tarafeyninde vaki cibal ve sahra ve kasabat ve kuradan gerek tersanei âmireme ve gerek asitanei saadetime ne veçhile intifa hasıl olacağını muayene ve tahkik ve keyfiyeti mahsulat ve menafi ve mahzuratı kemaliyle tashih ve tetkik olunacağını tahrir ve inha etmiş olduğuna mebni bu defa mayetine tayin ve irsal olunan mühendis Ahmed ve Mehmed Ziyde kadrühüma marifetiyle nehri mezburun menbaından veyahud Beypazarı kazasından Sapancı kazasına gelince ber vefkı dilbah tathir ve cereyanına rabıta verilerek nizam verildiği halde Ankara ve Ayaş ve Haymana ovasından ve Eskişehir etrafından ve mürur eylediği kazalar civarından gerek zahiye ve emtia ve gerek kereste ve eşyayı saire Sallar ile İznikmide kadar geleceği ve işbu suretin husulü dahi yüz elli bin kuruş masarifi tecavüz itmeyip her ne kadar masarif olur ise dahi bir iki sene zarfında İstanbula gelecek cedid kereste gümrüğün-

[1] Mühimme defteri numara 234 s. 365

den eda olunacağından başka nice fevaidi kesireyi mucib bir eseri cedid olacağı keyfiyatı mühendisanı mumaileyhimanın memhuren ita eyledikleri bend bend bir kıta takrirleriyle bu hususa memuren ol canibde olan ricali devleti aliyemden çauşbaşii sabık mir Abdullah iffet dâme Mecdühunun Derisaadetime tevarüd eden tahriratında ve نفاة kuzat taraflarından takdim olunan ilâmat ve mahzarlarda derc ve iş'ar olunmuş olup evrakı mezkûre tahriratınla beraber rikâbı zilliyetmeâbı tacidaraneme arzu takdim olundukta "Manzûrum olmuştur. Bu, kâffeî ibadullaha hayırlu bir eserdir. İnşaallahü tealâ sühuletle husulpezir olur. Bu hususu müstakillen Aziz Paşaya ihale eyledim, şimdiden lâzimesin tedarik ve ihzar idüp vakti geldikte mütevekkilen alâllah لا bed'i eylesün. Müşarünileyhi taltif için zati hümayunuma mahsus olan kürklerimden bir erkân samur gönderilmiştir; müşarünileyhin kendi imamına teslim ve irsal olunsun. Mübaşir Abdullah Bey ve sairlerinin avdet itmelerini münasib görür ise avdet ittirsün,, deyu hattı hümayunı şevketmakrûnı şahanem şerefrizi sudur olmagla şerefyaftei sudur eden hattı hümayunı mehabetmakrûnı mülükânem mucibince amel ve harekete mübaderet itmen fermanım olmağın hassatan işbu emri şerifim ısdar ve [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur.

İmdi sen, hayırhâhânı erkânı saltanatı seniyemden ve mehamşinas ve dirayet ile mevsuf vülâtı ızamından olup şimdiedek memur olduğun hidematı devleti aliyemin [1] evamiri padişahanemle muhavveli uhdei ehliyetin kılınan mehamı vacibülihtimamın ber vekfi meram tediye ve tesviyesine ciddi tam iderek din ve devleti aliyeme lâıyk ve havatırhahı hıdıyaneme mutabık evzâı pesendide ibrazında vaki olan sa'yü gayretin nezdi mekârım vefdi şehinşahanemde mûbemu malumı ilimî âlem arayı mülûkânem olup bundan böyle dahi senden herhalde hidematı mebrure ve asârı meşkûre zuhûru me'mul ve muntazarı cihandaranem olmaktan naşı mücerret seni taltif zımnında zati şahaneme mahsus olan kürklerden inayet ve ihsanım olan erkân samuru [bir kelime okunamadı] tazim ve ibcal ile telâkki ve istikbal ve düşü hamiyetpuşına iksa birle daavâtı hayriyyei mülûkâneme iştigal ve muvazabat ve işbu maslahatı hayriyye müstakillen uhdei ehliyetine ihale olunmuş olub mecbul ve

[1] Aziz Ahmed Paşa, Karaçelebi zade Abdülaziz Efendi ahfadındandır, kaleminden yetmiş haccân rütbesiyle muhtelif hizmetlerde bulunmuş, cebehane nazırı iken (1226 zilhicce 1811 kânunusani) de vezirlikle Trabzon valisi ve sonra Hüdavendigâr ve İzmit mutasarrıfı olmuştur. 1229 muharremi iptidalarında vefat etmiştir. Bursada ceddi Abdülaziz Efendi yanında metfundur.

meftur olduğun hayırhâhi ve gayret ve memuriyetin muktezası üzere şimdiden icap eden levazımatı istihzar ve tehiyye birle vakti geldikte mütevekkilen alâllah bed'ü mübaşeret ve baavni bâri vakti kalilde tanzim ve hitamiyle bu babta dahi bir eseri cemil ve ibadullaha menfaati cedide ibrazile [okunamadı] havasu avamda hayır ile yad olunmağa ve çavuşbaşı sabık miri mumaileyh ile sair memurların avdet idüp itmeleri senin reyine ihale olunmuş olduğundan avdetlerini münasip gördüğün halde muktezâyı istiklâlin üzere deri saadetime iade ve ircalarına mübaderet eylemen iradei şahânem muktezasından idüğü ve mühendisi mumaileyhimanın takdim eyledikleri bir kıt'a memhur takrirleri divanı hümayun kalemine kaydettirilmiş olduğu malumun oldukta ber vechi meşruh amel ve harekete ve senden me'mul ve şimdiyedek meşhud olan etvarı akılâne ve harekâtı müstekimaneyi bundan böyle dahi ibraz ve ızhar ile hakkında derkâr ve ânen feânen tezayüdi bedidar olan mahasini teveccühatı şahanemi te'yid ve tasdika bezli ciddü meknet eylemen babında. Evasıtı z [zilhicce] sene 28 [1]

Bu son hafriyat işi hakkında Şâni zade (Keşfi nehri Sakarya) başlgıyla yazdığı bend'de şöyle diyor :

" Sakarya ırmağının yine ismi mezkûr ile meşhur gölden [2] deryaya ilhak ve icra olunması kabil ve bu takdirde nehri mezbur cari ve salık olduğu havali ve enhadan sahili deryaya cüz'i masraf ve edna zahmetle hatab ve zehair tenzili ve hususa Tersanei âmi-reye dair kereste ve sair eşya sevk ve nakli hususlarında ve cihatı uhrada her vechile sühulet hasıl olacağı elsinei nâsda ötedenberi mütevatır ve cari olub ancak ezminei salifede bu hususa birkaç defa iradei seniyye taalluk etmişken herbirinde bir özür ve illete veyahud müeddii mazarrât olur bir hafi hikmete mebni terk ve ta'vik olunduğu malumı hazreti cihândari ve bu "güne mükemmel mühimmatı devlet ve müsehhili hidemâtı raiyyet olur maslahatlar... Ber keşfü tahkik ve etrafiyle mülâhaza ve istişare ve tefekkür ve mütalea birle muktezayı şehrü dehre her ciheti kıyas ve tatbik olunarak hülâsai maslahat ve neticei mülâhaza ve meşveret maruzı payei seriri saltanat kılınarak... hâlâ Hüdavendigâr sancağı mutasarrıfı Ahmed Aziz Paşa ve İznikmid tarafında kerestei tersane mühimmatına memur kethüdâyı sadrı esbak Moralı Osman Efendi ve sabıka çavuşbaşı Abdi [Abdullah İffet] Bey ve maiyetlerinde birkaç mühendisler keşfü tahkika memur olarak valii müşarün-

[1] Mühimme defteri numara 235 s 17 (sene 1228)

[2] Şânizade Sapanca gölüne Sakarya gölü diyor

ileyh tarafına evasıtı ramazanda ba emri âli mumaileyhima ve merkumûn irsal olundular. Müşarünileyh dahi mumaileyhimayi ve mühendisleri ve bu makule umur ve vukufu maznun olan bazı kimseleri istishabla nehri mezkûr havalisini keştü güzâr ve iktıza eden mahallerinin arz ve umkunu ve içindeki kayalar ve tabii sedler ve sığ yerleri rü'yet ve istibsar badehu Sakarya gölünün alt yanında gadiri mezburdan bahre kadar yarılıp açılacak mahalli dahi alâtı hendesiyye ve rüesa ve amele ile mesaha va tashih ederek tariki eshelini tahmin birle pezirâyı karar eyledikten sonra erbabi fûnun müşar ve mumaileyhim vechi imkân ve sühuletini tarif ve ihbar eyledikleri valii müşarünileyh tarafından ba takrir maruzı derbarı devlet karar kılındı. Ancak zannı açiziye göre bir başka cihet mahzur ve mütaleasına mebni kelevvel meskûtünanh kaldı,, [1]

Şânizade, mühimme defterlerindé ismi görülmeyen kanal işine memur olan heyet arasında esbak sadırazam kethüdası Moralı Osman Efendinin de bulunduğunu haber vermektedir. Osman Efendi o tarihte kereste gümrüğü nazırı idi.

Yukarıda Ahmed Aziz Paşaya hitaben yazılan ferman suretlerinde görüldüğü üzere padişahın pek ziyade takdir ettiği bu kanal işinin bu defa da geri kalması hakikaten gariptir. Şânizade de (bir başka ciheti mahzur ve mutaleasına mebni kelevvel meskûtu anh kaldı) diye bir cümle ile meseleyi mübhem geçiyor. Yalnız şurası muhakkak ki bu kanal işini bu son defa meydana atan Aziz Paşa idi. Bütün keşifler de onun himmetiyle yapıldı. Kendisine son emir de verildi, fakat bu fermanın gönderilmesinden yirmi gün sonra Aziz Paşa vefat etti ve işte bu vefat dolayısıyla araya giren veya serdedilen mütalealar üzerine hafriyata başlanmadı.

Sakaryayı menba'dan, Sapanca civarına kadar tetkik eden iki Türk mühendisinin vermiş olduğu keşif raporu aynen şöyledir [2]

Sakaryayı Sapanca göliyle ve bu gölü İzmit körfeziyle birleştirmek için keşif ve tahmine memur edilen mühendislerin raporu

Ber muktezâyı memuriyeti çakerleri nehri Sakarya Sapanca gölüne ve Sapanca gölü İznikmid deryasına cereyan etmek ve cereyanı vukuunda gerek Tersanei Âmireye kereste nakli ve gerek Asitanei aliyyenin hatab ve kömür ve zehair ve me'külâti

[1] Şânizade tarihi c, 2. s 202

[2] Mühimme defteri numara 235 s 18

sairesine medar olur حالات halâtın esbabına mütedair hususatın teftiş ve tefeHHusu ve keşif ve muayenesi için hâlâ maiyeti müşirâne-lerinde olduğumuz Kocaili ve hüdavendigâr sancaklarında saye endazı devletü iclâl olan devletlü inayetlü veliyyünniam İhac Aziz Ahmed Paşa Efendimiz Hazretleri nehri sakarya menbaından Sapancı kazasına kadar ne vechile cereyan eder ve etrafında olan kurâ ve kazalarında husule gelen zehâir ve emteai saireleri ve ciballerinde hasıl olan eşcarları ve Sakaryaya cereyan ve munsab olan enharın keyfiyetleri ne vechile idüği re'yelayn müşahede olunmak için bu kullarını memur buyurmalarıyle nehri mezburun menbaı olan Sivrihisar kazasına tabi Kumarcıadası dimekle maruf karyeye vüsul kulları müyesser olub anda bir gece beytütet ile kemali derece dikkat ve taharri ve keşif ve muayene olunduğa nehri mezburun karyei merkume kurbünde iki menbaı olup birisi karyeye muttasıl ve diğeri kible tarafında iki saat mesafeden neb' ile üç göz değirmen tedvir ederek adayı mezkûru muhat olan ırmağa dökülüp işbu ırmağın cirmi tulen altı saat ve arzan iki saat miktarı büsbütün kamışlık ve bataklık bir cesim orman oğlmalâ derununa vüsul adimülîmkân idüği.

İşbu zikrolunan azmağın ayağı olan Çandır köprüsü Sivrihisarın şarkı cenubî tarafında altı saat mesafede vakı olup işbu köprü tahtından cereyan eden nehri Sakarya yaz esnasında kalil ve medarsız olub ağac kaldırmağa mutehammil olsa dahi etrafında Emirdağından gayri bir cebel olmayup çöl manendi sahralar ve nihayetsiz ovalar olup işbu ovalar haymanaya müntehi olduğu.

Mahalli mezburdan Barçın kazası yani Emirdağı demekle maruf olan dağlar on saat mesafede vakı olup cibali mezburda kebir çam ve çıra eşcarı kesret üzere olup ve çamları safi çıra olmakla metin kerestesi vardır kat'olunup Çandır köprüsüne naklolunsa evvel bahar esnasında üçer, beşer birbirine rabt ile suya ilka olunduğu halde Beypazarı kazasına kadar gelmek mümkün olur; andan aşağı gelmesi hususî zirde zikrü beyan olunacağı.

Nehri Sakarya Çandır köprüsünden mürür ile şark canibine cereyan idüp bir tarafı Günyüzü kazası ve karşı tarafı Haymana ovası ve Bacı [Polatlı köylerinden] kazası ve بورك kazasından geçip Beypazarı kazasına gelince tarafeyni çöl ova olub buralarda yürük ve kürd aşiretleri sakin olurlar.

Nehri mezbur, Beypazarı ile Sivrihisar kazası mabeynine vüsulünde sahradan halâs ile dağlar arasına dahil olmağın Sivrihisara sekiz saat mesafede Kuloğlu adasına karib mahalde bir yuca

taşdan cibal mabeyni olan boğaz arasından mürur etmekle cibali mezkûreden kesreti bâran va saika isabetiyle kebir taşlar nehri mezbur derununa sukut idüp nehri mezburun cereyanına hâlel gelüp kendüyü taştan taş çarparak boğazı mezburu ubur etmekle mârez-zikir Çandır köprüsü nam mahalden nehri mezbure ilka olunan ağaçları işbu mahalden geçirmek begayet asir idüğü.

İşbu vechile nehri Sakarya şark tarafından bu mahallere gelince kâh yıldıza ve kâh batı canibine cereyan ederken teveccühü bütün bütün batı canibine meyledüb âsî mihaliç ile Nallühan kazalarını tefrik ve Kuloğlu adasından aşağı üç saat mesafede Kütahya suyu dahi bu arada Sakaryaya dökülüp ve kezalik adayı mezkûrdan beş saat mesafede Ayaş semtinden gelen kırmir suyu dahi gelib Sakaryaya imdad etmeleriyle nehreyni mezkûreyn cesim sular olduğundan Sakarya nehrine kuvvet ve vüsat gelmekle bundan böyle sal kaldırmağa iktidar kesbeylediği.

Kütahya suyu ki Porsuk suyu demekle meşhur olup nehri mezbur her ne kadar cesim ise de Kütahyadan mürurundan sonra geldiği mahallerde yuca dağ olmayıp sahralardan ve bi faide dağlardan mürur ve Eskişehirden geçip ovalardan gün doğrusuna doğru kati vâfir yerleri beyhude yılan kavi tabiriyle keştügüzdür idüp bilâ faide nehri Sakaryaya döküle geldiği.

Ve kezalik kırmir suyu dahi Ayaş tarafından gelüp sal kaldırmağa iktidarı olsa dahi etrafında kereste kat'olunacak cibal olmadığı.

İşbu Nallihan kazası ile Beypazarı kazası mabeyninde vakı Aladağ suyu ki bir büyücek nehir olub tashihi bendegânemize göre nehri mezburun membaı Bolu dağlarından teraküm idüp Aladağdan ve Karaköyden ve Korpazarından Çayırköyü nam mahalde Sakaryaya karışır. Nehri mezburun tarafeyni cesim dağlar ve dağlarında bi nihaye hesaba gelmez kebir çamlar mevcut olub bu âne gelince yollarının sarplığı hasebiyle derununa araba girmediğinden balta girmemiş eşcar ile malâmal kendu hali üzere kalmış dağlar olup marezzikr Aladağ suyunun sal kaldırmağa iktidarı var mıdır yok mudur deyu tafahhus olundukta evvl bahar esnasında cûşa gelüp Sakarya manendi bir nehri azim olduğu ifade ve beyan eylemişlerdir. İşbu cibalin Tersanei Âmireye külli faydası olacağı ve nehri mezbur ile Sakarya nehrine kereste geleceği derkârdır; lâkin mevânî zirde Âsîmihaliç kazası maddesinde tafsil ve beyan olunacağı.

İşbu mahallin pişgâhında olan Âsîmihaliç kazasında nehri Sakaryaya iki saat mesafede vakı koyunolu ve Çukurören ve Sazak

karyeleri mabeyinlerinde olan dağlarda on saat tûlünde ve iki üç saat mikdarı arzında katı vâfir çam ağaçları olup ekserisinin kalınlığı nısf zira'dan اطول atvl ve bir zira'a karib balâkad ağaçlar müşahede olunmuştur. Bu çamların dahi ekserisi çıra çamı olup etraf kazalar ahalişi katedüp çirasın ahz ve gövdesini tomruk edüp kurâlarına naklederler ve eşcarı sagiresinden kereste ve kiriş misillû ağaçlar kat'eyledikleri meşhudı bendegânemiz olmuştur. Cibali mezbure eğer birkaç sene baltadan hali olsa kati vâfir ağaç tedariki mümkün olup ve sühulet ile Sakarya nehrine naklinde usret olmayacağı.

Lâkin kazai mezkûr ile Karahisarı Nallu kazası mabeyinlerinde Ballım geçidi ve كبرى نام mahallerde vaki boğazların tarafeyni azim senkistan ve kum ile hacir mahlût yüce dağlar olup kesreti baran ve şitadan taşlar münşak olarak cereyan ile sel ile nehri Sakaryaya sakıt olduğu ecilden nehri Sakaryanın hilmiyet ile cereyanını begayet şiddete tahvil eyleyüp mecnun misali taştan taşa çarparak begayet rabitasız cereyan etmekle bu halde kalır ise nehri mezburdan kereste ve ağaç nakli mutasavver olmayup adimülümkân olduğu ve eğer bu zikrolunan mazarrât işbu mahalden refi birle tathir olunmak lâzım gelir ise olvakit nehri Sakarya Rumelide vaki Filibeden Edirneye cereyan eden nehri Meriç misillû külli faideyi mucib bir nehir olup gerek kereste ve gerek haline münasip zehâir salları biinayetillahitaalâ Geyve köprüsüne kadar su ile akup geleceği.

Ve yine nehri Sakarya işbu boğazdan halâs oldukça cereyanı, mutedil olup Eskişehir kazasında vaki Kireçlik nam kariyeye duhulünde şehri mezbure tâbi Laçın dağları demekle meşhur dağlardan hâlâ dolaplık ve sair envai kebîr ve sagir kereste kat'olunup Sakaryaya ilka ile yirmi saat miktarı mesafe mahallere elan nakl edegeldiklerinden maada işbu Laçın dağında kebîr kereste olduğu meşhur olup lâkin sa'bülmürur ve sarp dağlar olup araba yolu olmadığından elhaletihazihi kendü hali üzere kalmıştır. Eğer münasib olan mahallerden araba yolu küşat ve tanzim olunsa Sakarya nehrine külli kereste tenzil olunmak mümkün olacağı.

İşbu mahalden beş saat mesafede vaki Mihal kazasında كارييesinde nehri mezbur derununda bir taş olup nehrin cereyanını tahvil eylemiştir, lâkin mazarratı ehven tarikle def olunur.

Karahisarı Nallû kazasından Söğüt kazasında vaki Karaören kariyesine gelince on yedi, on sekiz saat miktarı mahal olup

bu mesafede nehri Sakaryanın tarafeyni saatte bir karye ve mezraalar olmağa ehalişi nehri mezbure mahsus kebir dolaplar inşasıyla bahçelerine su çıkarıp saky ederler. Mahsulâtları külli ipek ve engür ve pembe [pamuk] ve Mudurnu peyniri ve pekmez ve sair meyva olup etraf kazalara işbu mahalden neşrolunur. Ve eğer bu emri cesimin hüsnü hitamı müyesser ve mukadder olur ise mahalli mezkûrdan sal ile İznikmid'e zehâiri mütenevvia geleceği derkârdır.

Nallûhan, Sakarya nehri sahilinde Sarıyar nam mahalle üç saat karip bir kasaba olup etrafında dağlar katı vâfirdir. Ebniye için kereste ve tahta kat' olunagelmekle işbu kereste ve tahtalar kasabai mezburede begayet ehven baha ile beyü şira oluna geldiği ve Nallû deresi nam su işbu kasabayı geçip bâdehu Sakarya nehrine munzam olup nehri Sakarya buradan geçip Karahisar kazasına ve andan Eskişehir kazasına ve andan Mihâl kazasına ve andan Karacaşehir kazasına uğrayıp Söğüt kazasında vaki Karaören kariyesine gelince garp tarafına cereyan eylediği.

İşbu Ören karyesi kurbuüde yetmiş zira, irtifaında yekpare taştan bir azim dağ olup işbu taştan olan cebeli azim kudreti rabbanî ile iki şak ve oluk gibi olup bu keyfiyet Sakarya nehrine bir mecrayı garibe kılınması mahza Cenâbı Rabbülizzetin bir nevi inayeti olmuş olup eğer bu mecra olmasa idi Haymana ovası ve dahi nice sahra ve emâkir derya olmak lâzım geleceği biştibah idüğü ve işbu münşak olan mahal nısf saatten mütecaviz bir boğaz olup derunundan müruru ubur edenler beherhal birkaç defa suya girip çıkmağa muhtaç olduğundan içinden mürur olunmak mümkün olmadığı ihbar olunmağa kariyei mezbure ihtiyarlarından sual ve tefehhus olundukta mukaddem zaman ile kayık ve kereste geçirdiklerini ve su, kendi hali üzere cereyan eylediğini ifade ve beyan eylediklerine binaen mahalli mezbur bir alâ iskele olacağı.

İşbu Karaören kariyesi Söğüt kasabasına iki saat mesafede olup kasabai mezbureden Bozöyük beş saat ve Bozöyükten Domaniç eteğinde vaki Dodurga kariyesi dört saat olmağa işbu Dodurga kariyesinin bir tarafı Yeşildağ ve bir tarafı Domaniç dağı ve bir tarafı Ahu dağı etekleri olmağa cibali mezkûrede envâı eşcar hadden birun ve kiyastan efzun olduğu hüveydadır. Domaniç dağının canibi garbisi olan İnegöl ovası tarafı gayet sarp olduğundan ağaç kat' olunsa nakli pek müşkül olduğu hasebiyle bu âne kadar cibali mezkûreden Tersanei Âmire için bir ağaç kat' olun-

mayıp hali üzere durmağla bu defa Sakarya vasıtasıyla cibali mezkûrenin canibi şarkisine destres olmak ve ağaç kat' olunduğu vakit kolaylık ile Dodurgaya inmek ve Dodurgadan Karaören kariyesine naklolunmakta gayet sühulet olup bu takdirce Tersanei Âmireye külli nefi olacağı.

Ahu dağından Gemlik Tershanesine kereste keşan arabalar elhaleti hazihi Ahu dağının ortasında vaki Pazarcık kasabasından eyyamı sayfa Tersanei mezkûreye on altı on yedi günde bir sefer idüp yolları dahi sarp ve iniş ve yokuş olup eyyamı şitada yirmi, otuz günde bir sefer eder isede gayet çamur olduğundan camusların ve karasığırılının ekserisi telef ve helâk olmakta olup bu surette kasabai mezkûreden Karaören kariyesi âsan tarikle yedi saat mesafe olduğundan on altı günde üç, dört sefer etmek ve hayvanat dahi telef ve izaatten variste olup ve yollar dahi söğüt kasabası üzerinden daima iniş aşağı olduğu ve bazı mahallerde fena yol var ise de ehven tarikle temizlenmek mümkün olacağı ve Yeşiladağ dahi İnönü ile Kütahya ve Dodurga mabeyinlerinde kesreti eşcar ile memlû bir cebel olup kereste kat' olunduğu vakit kezalik Söğüt yolundan Karaören kariyesine nakilde **ب** taap çekilmemek mukarrer idüğü; işbu üç adet cibale Sakarya vasıtasıyla malik olunduğu halde ilâ maşaallahütealâ bir dahi Tersanei Âmire ağaç için zaruret görmeyeceği **اظهر من الشمس** ezharümineşşems zâhir ve aşkiâr olup nef'i külli hâsıl olacağı.

Nehri Sakarya Karaören boğazından halâs olduğu mahalde **قطيش** Kutlîş kariyesi mevcut olmağla boğazı mezburdan ifraz olursa işbu kariye dahi Söğüt kasabasına bir iskele olmak mümkün olmağla kariyei mezbureden Söğüt kasabası üç saat mesafe olup nısf menzilinde bir miktar sarp mahalli derkâr ise de tanzimi imkânda olduğu.

Nehri mezkûr işbu Kutlîş kariyesi tahtında bir boğazdan dahi mürur idüp anda Vezirhanı canibine doğru cereyan ve yine Karayel tarafına meyledüp Vezirhanından bir buçuk saat mesafede vaki bir dar boğazdan dahi mürur etmekle bu mahalde Dodurgadan **نبح** neb'eden Karasu Sakaryaya karışıp andan Lefke osmaneli kasaba sına doğru yıldıza meylederek cereyan eylediği.

Yenişehir suyu ki gök demekle maruf bir cesim su olup eyyamı şitade Sakarya manendi bir nehri kebir olmağla asıl menbâi İnegöl ovasından derelerden müçtemi ve hâsıl olup Yenişehir ovasından cereyan ederek Lefkeye dört buçuk saat mesafede dağlar arasına girüp andan Lefke ile Yenişehir mabeyninde beş zira, miktarı

bir yüce taştan aşağı uçmakla sal ve kereste gelmek adimülîmkân olup işbu gök su Lefke tahtında Sakaryaya munzam olduğu.

Nehri Sakarya Lefke kazasından mürur idüp bir tarafı Geyve ve bir tarafı Akhisar kazasına dahil oldukta Geyve köprüsüne kadar iki tarafı ova olup cereyanı temiz ve şarkı şimali tarafına meyl-idüp Sapancı ve ايساف İsafi kazasını arzu eyleyüp işbu cereyan ile Geyve köprüsüne geldikte köprüi mezkûru muhafız zanniyle hedmine bais ve bâdî olan Sakaryanın derununa taş ilka itmekliğe memur olan kura ahâlileri beher sene köprünün üst yanına külli taş endahte idüp köprünün mecrasına hâlel ve suyun hareketi tabiiyesini muhtel ve müşevveş etmeleriyle köprüi mezkûrun bir miktarı hedm ve aşağı tarafı sengistan olup tathir olunmadıkça çağlıyanından sal ve kereste geçmek pek emri asir olup işbu köprüden Sapancı gölüne varınca sekiz, dokuz mahalde dahi tathir olunacak mahaller olmağla cümlesinin tathiri himmet ile âsan olacağı.

Eğer işbu köprü ile Sapancı mabeyni bir güzelce tathir olunur ise İznikmit deryasından Geyve köprüsüne kadar sirke kayıkları ve peerme misillû altı yassı kayıklar yedek ile çıkmak mümkün olacağı. İşbu köprüden کرسجه karyesine kadar beş saat miktarı tarafeyni azim cibal ve bir büyük boğaz olup Ağaçdenizi mülhakatından olmağla hatap ve ufak kereste ve bazan çam ve gürgen ağacı ve kızılâğaç lâyuad velâyuhsa olup işbu dağların nihayeti کوه البرز Gühnelbürze kadar böyle ormanistandır deyu tevatür ederler.

İşbu veçhile nehri Sakarya menbaından veyahut Beypazarı kazasından Sapancı gölüne gelince ber vefkı dilhah tathir ve cereyanına rabıta verilerek nizam verildiği halde Ankara, ve Ayaş ve Haymana ovasından ve Eskişehir etrafından ve mürur eylediği kazalar civarından gerek zehâir ve gerek emtea ve gerek kereste sallariyle İznikmid'e kadar geleceği aşikâr olup ve masarif hususu gerek yollara ve gerek tathirine ve gerek kebir taşların kal'ine barûtı siyahdan maada berveçhi tahmin yüz elli bin kuruşu tecavüz etmiyeceği ve her ne kadar masarif olunursa dahi bir iki sene zarfında İstanbulla gelen cedit kereste gümrüğünden eda olunacağı ve nice fevaidi kesireyi mucib bir âsari cedide olacağı bâhir ve hüveyda idüğü muhatı ilmi âlileri buyuruldukta.

Bende

Esseyid Mehmed

halifei rabii mühendishanei hümayun
halâ

Bende

Esseyid Ahmed

halifei salisi mühendishanei hümayun
halâ

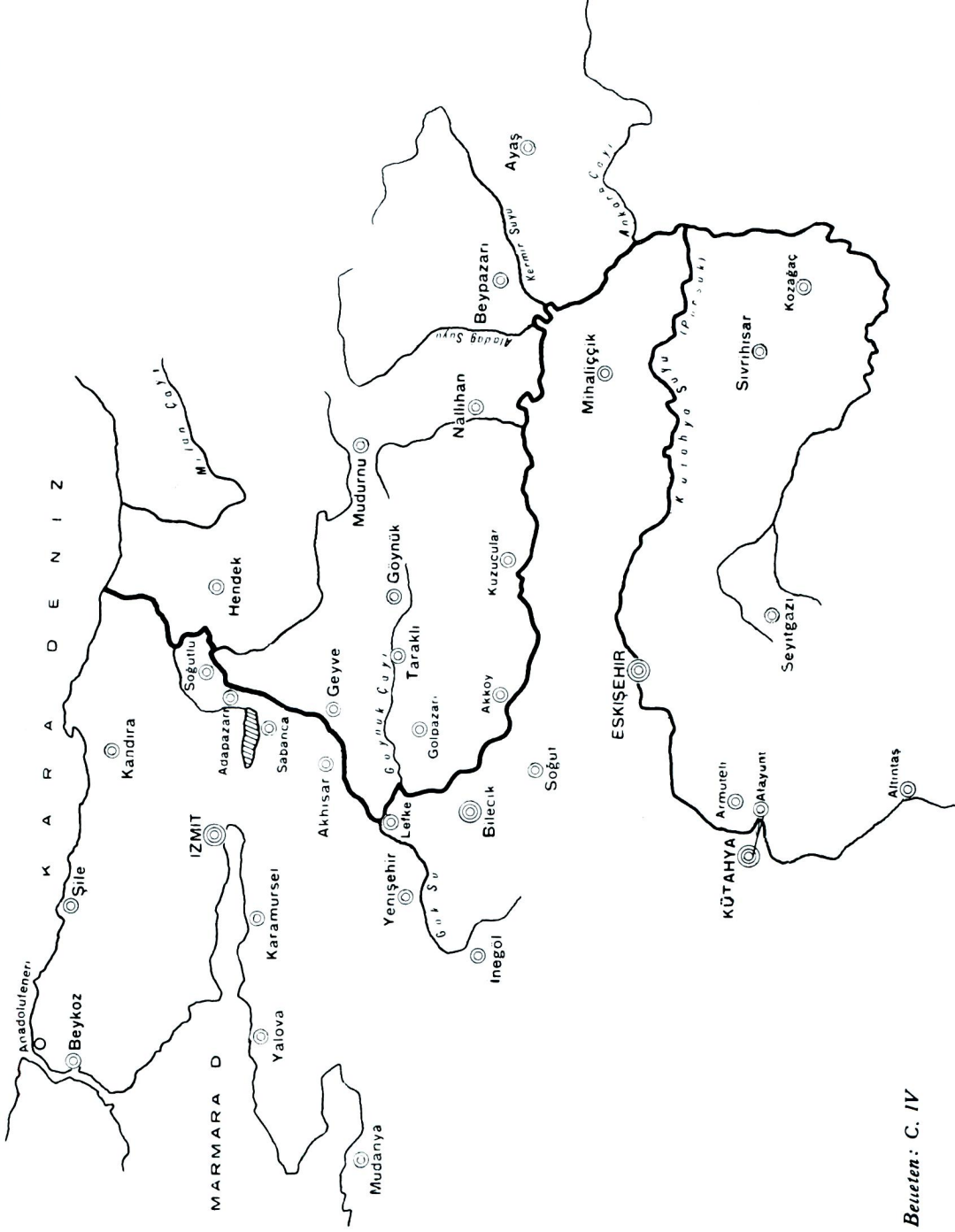
Bundan sonra faaliyete geçilmediği anlaşılıyor. Bu işin müteşebbisi Kocaeli ve Hüdavendigâr sancakları mutasarrıfı Aziz Ahmed Paşa 1229 muharreminin altısında yani bu raporun divana takdiminden takriben yirmi gün sonra vefat etmiş ve Kanal ve Sakaryadan istifade işi de yüz üstü bırakılmıştır.

Bazı işaretlere göre bu keşfe ait bir resmin de mevcut olduğu anlaşılıyor ise de şimdilik elde edilememiştir.

Kanal'a dair olan vesikaların fotoğraflarıyla Sakarya'nın mecrasını gösteren bir harita makalenin sonundadır.

Sakarya Nehri Mecrasını Gösterir Harita

Lev. LX

۹۹۹۲۱۶۲

فانه كه كنيده چاه و در دره ها و در لابن و بون و بختن اوله و لقا طاه و در كارها را به سدر ليه و ما و چيكه
 و در دره ها و در لابن و بون و بختن اوله و لقا طاه و در كارها را به سدر ليه و ما و چيكه
 و در دره ها و در لابن و بون و بختن اوله و لقا طاه و در كارها را به سدر ليه و ما و چيكه
 و در دره ها و در لابن و بون و بختن اوله و لقا طاه و در كارها را به سدر ليه و ما و چيكه

صورت ۸
 دره روح بقره بيه بار طرا

صورت ۸
 دره روح بقره بيه بار طرا

صورت ۹
 دره روح بقره بيه بار طرا

دره روح بقره بيه بار طرا
 دره روح بقره بيه بار طرا
 دره روح بقره بيه بار طرا
 دره روح بقره بيه بار طرا

صورت ۲ صورت ۲ صورت ۲ صورت ۲

دره روح بقره بيه بار طرا
 دره روح بقره بيه بار طرا
 دره روح بقره بيه بار طرا
 دره روح بقره بيه بار طرا

مهم

لیست مواردی که در این کتاب
مورد ذکر شده است

فوجان و خندقهاست و مغان و بیج فلاح خندان است

سخت و زین را یکس بوم لطف بنویسند بی کس لاغره از کعبه جزئی و نوازنده که زین و نق جان کرد و نذر و نذر که نس ...
و که نش ...
غیر و نذر و نذر ...
و بر بر ...
و در در ...
و کون ...
و یمن ...
و نذر ...
و کون ...
و نذر ...
و نذر ...
و نذر ...
و نذر ...
و نذر ...
و نذر ...

در فضای ماورای جاکری نه خربه صیافی کونه و صافی نوبت زیند دریا نه جیبان ...
که ای تقی ...
نقصی و کشف و معاينه ...
دو نانو غایتی و علی التمام فلاح عزیز ...
اولی ترا و فضالند حاصل کون نظر و نفعه شماره ری و جبالند حاصل اولی اشجار ...
و نفع اولی ابعاد کیفیاری فوجله ابدی و ایامین مشاهده ...
بمی اولی سیر و عصاره فضا نه تابع قوامی ایکی و یکو معروف فریب و وصول قویک ...
کمال درجه وقت و نوری و کشف و معاينه و نفعده نهم ...
در یکی اولی طرفه ای کاعه ماورای نبع ...
اشیاء اولی جرمی طوری ای کاعه و نفعه ایکی ...
در نونه و وصول عظیم اولی کاعه ابدی

اندر کوه ظاهر از ممالک ایالتی و جاده کوهی جدا شده که در شمال طرفه افی ساعه مسافره واقع
است کوهی قند جریه ایست که در غرب و در شمال آن کوهی است که در طرفه شمال شرقی طرفه امیر طاهر
چین است جود مانی موزر و نایبند و در اطراف آن کوه در جهات شرقی و غربی

کوهی است که در جنوب فضای بی بیاتی در کوه معروف اولی طاهر از ممالک مسافره واقع اولی جبال مزبور است که
در جنوب کوه آمده است و جامدی صافی جیره است که در کوهی است که در طرفه اولی جبال مزبور است
که در طرفه شمال آمده است و در جنوب کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است

در غرب و جنوب کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است

که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است

که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است
که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است که در کوهی است که در طرفه شمال آمده است

کوناچه صوبی نه بودمون صوبی در کوه مشهور اولوب هر روز در نقد چیم برده کوناچه رن مردوخن صکه طدیکی
بکندره بوجه طایغ اولوب مورارد دیل قاده طاعلرون مردود و جسدرون قیچی اولورون کون طوغرب
طوغری قوی و کربری پیوده پتون قوی نصیره کت و نذو ایدوب ارفاده نرفریه دوکبه طدیکی
مکننت کبر صوبی دی ایاش طرفنت کلوب صال فالدرغه افندی اولرینگی افرانده کران قطع اولونج میان
اولدینگی

شبه نظر خان قضا که بازارنی فضای مایندره دفع اولوان صیقه بیوجک نزل اولوب نصیح بکارتن کوده نرفریه
نهی بولی طاعلرون تا کم ایدوب اولو طاعتن قره کوبت و نور بازارنن جابر لوبی نام کلمه نرفریه قاریشود
نرفریه بیوک طرفنی جسم طاعلر و معالرن بی نابه حساب هرز بیچاره موجود اولوب بوانه کلنجه بود بک
صاریش صیقه مدونه عربه کیمه مدکننت هالسه کبرکاش انجام ایدوب مالوال کندولی اوندن قانتی طاعلرون
مارکنک اولو طایغ صویتنک صال فالدرغه افندی طعمیدر بو قیدر دایقش اولونق اولوب افرانده جوشه
کلوب خربه ماتکی بر نرفریه اولونق افراده پان ابلنددر انجیللا نایر عامه به کی قاده سی اولونجی
دنه نرفریه خربه نوبه کران کبکی دگدرکن موئی نیده عامی مچای فضای ماره خده فصل بیان اولونجی

شیرین بیکانه اولو عامی مچای قضا نرفریه بهایی ساعت ساخته ونق قوپون انلی و جوقود نورد نون
قریه ک مایندره اولو طاعلره اون ساعه لورن و کی اوج ساعه بقدری عرضن قوی و زجام اغاجاری
اولوب انجیللا قانتی قضا نذون اولوب و نذونه قی باورده اغاجار مشافه اولوندر بو جاماران دی
انجیری جیره جای اولوب طرفنی قضا نذون قضا ایدوب جبرکشی اخذ و کورده سی طرفنی ایدوب قرابه نقل
بیده و شیلو صیقه نند کران کزیش شو اغاجار قطع ابلندکی مشجد بنکاز اولوندر جبال نرفریه اگر قیچ
سه باطرون خلک افر قوی و ز اغاج تنلی کن اولوب و جوقود اینه خربه نوبه نقلی عدت اولونجی

کون قضا نذونیه قره حاصل شو فضای مایندره بالمر کبکی مکم بوکی نام کلمه دفع بو بزرگ طرفنی عظیم کونا
وقم هرگز کلوب بوجه طاعلرون کت بلله و شانن طاعلر مشافه اولون جریان ایدن سلا بجه نرفریه به خط
نرفریه ایدوب نرفریه تن حویله جوی بقایه شمشیر قی بلبلن مجنت مثلا طاعتن طاشه جابه رد بقا
بیلدر جریان بیکه بو حاله قالدیر نرفریه کران و اغاج نقلی کورد اطوب عیم اولکان اولونجی کربور کونا
ضدت انجیللا دفع بکه طوبه امان ورم کلدیر اولون نرفریه دعه ایدوب وقع قیمت ایدوبه جریان ایدوب نرفریه
نقل کی قاضی کب بزرگ کون کران کران حاله نایب نظر صالری بنایه نقلی کیمه کوبینه قد
صوبه انجیللا

دینه نورخریه شیربوزندت خورس اولفته جریانی همدل اولوب اکیشر قضاغه دفع کیچون نام قریه به
 شهر مزوره تابع لرین طاعنی ویکه مشهور طاعنوت حاله لوبلان و سارنواع کیر و منبر کرات دفع اولوب
 قریه به اتفاقا کیری ساعتی مصلحتی سات هکله اوت نقل اجه کلکندت ماعدا اشجور جین طاعنه کیر
 اولوبی مشهور اولوب کیم صعبلمود و عادی طاعن اولوب عربی اولوب اوله بخت الحاقه هک کتو حال اولوب
 اگر کتاب اولوب همدون عربی اولوب کتایم اولوب قریه نیه کرات نریا اولوب اولوبی

اشجوریش ساعتی سلاوه دفع جهل قضاغه کتریه سده نهمه دوندن بلای اولوب خاند جوتی نور
 ایلد کیم خیزی اهورن طریقی دفع اولوب

قره حاله قضاغه کور قضاغه دفع فرامده قریه ن کجه اولوب کیم اولوب کیم اولوب کیم اولوب کیم
 تو قریه کیم طریقی طاعنه بدیه درمطرا اولوب اولوبی نهمه کیم اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
 شی ایلد کیم
 اولوب کیم

نور خوریه نکی ساعتی سلاوه دفع فرامده قریه ن کجه اولوب کیم اولوب کیم اولوب کیم اولوب کیم
 کرات دفع اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
 نام صراحت قضاغه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 قضاغه کیم
 خوریه جریانی اولوب

اشجور اولوب قریه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 ربانی اولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
 دایره اولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 صوبه کیم
 کیم
 دایره ویان اولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم

مستوفی اورن فرقی سکود قفسه ای یکی ساعت مانده دو اولی صبه مزبوره دن بوزیون بش ساعت هوزیون
 طایح آنچه دفع دودغه قریه سی دن ساعت اولی استودودغه قریه سنک بطرفی بش بیج و بطرفی طویح
 طایح و بطرفی اهو طایح انگری اولی جبال مذکوره ده انواع اشجار حدیث بیرون و قیادت افزون اولی
 هوبودر دوماج طایح جاب غریب بود ای کله ای طرفی غایب صاحب اولی بخت انج طایح اولی
 قلی یک حک اولی حبیب بوته قدر جبال مذکوره دن ترانه عامریون بلطایح قطع اولی حال اولی
 دودغه بونده غربه و طایح جبال مذکوره نیک جاب شریفه دستری اولی بلطایح قطع اولی دفع
 قریه ای دودغه به ایح دوددغه دن فره اولی قریه نه قدر اولی غایب سوله اولی بونده
 ترانه عامره به کلی قطع اولی

اهو طایح کبک ترانه کرانکه عربی لاله هده اولی ایح اولی سنه دفع پانزده قبضت
 ایلم صیفه ترانه مذکوره به اولی ای ای بی کوه بفریبید به طرفی صاحب دیش طویح اولی
 ایلم سوده یکی اولی کوه بفریبید غایب جامود اولی بخت جامود کوه صولک کبکی نصف
 اولی اولی اولی بومون صبه مذکوره دن فره اولی قریه ایح طرفی بی ساعت اولی
 اولی کوه و دودغه خراجک و جلات و دفع و مانعیت و زت اولی دودغه کوه قریه اولی
 و ناایش اشافی اولی دودغه قاهره اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی
 ای ای ای کوه دوددغه مایه دن کوه اشجار ایلم بی اولی کوه کوه اولی دفع کوه کوه
 بخت فره اولی قریه نه قدره نیک کلان کوه ایچک اشجار حدیث بیرون و غایب سوله اولی
 حاده ایح اولی برنگ ترانه عامره و ایچک صندک کوه بی ایچک کوه کوه اولی کوه کوه
 اولی

تدغریه فره اولی بخت غریب اولی قریه صبه اولی بخت اولی بخت اولی بخت اولی کوه
 نیک اولی ایح قریه مزبوره دن سکود قفسه ای ایح ساعت سوله اولی دفع متنده به طرفی صاحب
 کلی دوددغه اشافی امکانه اولی

نوزیون اولی قریه ننده به غایب ایچک صندک کوه بی ایچک کوه کوه اولی کوه کوه
 ایچک ایچک نوزیون ایچک ساعت سوله دفع برطایح اولی صندک کوه دوددغه دفع
 قریه صغریه به قریه ایچک کوه سوله ایچک کوه کوه ایچک کوه کوه

بیشتر سویکه کون دیکه معروف جسم صوادلوب ایام نثاره خربه مانندی برنهر کجه اراضه امر سببی اینه کول اولوب
دره درن بمنع حاصل اولوب کیشره اوه سنهک جریان ایدون نظیره درن بچن ساحه مسافه ده طاعنارانه کیردوب
اندن نظر ابله کیشره مایینده بشی ذایع مقدری بروجه طاعنه اتافی اچنهن سال کراته کولک عدم اولوب
اولوب انبوه کولک صولتکه تحته سقره به نظام اولوب

نهر خربه نلکه فضاندن مرور ایدوب بطرفی کوه و طرفی اقصاء فضانه و من اولوب کجه کوربت قدرتی کله
اوه اولوب جریانی تمیز دشمنی شمالی طرفه مید ایدوب صابنی و بهمانی فضائی مرز و بلبلان انبوه جریان ایه کوه کور
کله کده کوری مذکور حفاظت قبضه هدمنه باعی و بهاری اولوب سقره لاج درونته طاش انباشتمک ماحول اولوب
قزاق ایلدی بر سنه کوربتک اوست پانه کلی طاش انباشته ایدوب کوربتک مجرایه خل و صوبان حرکت لیمبر
تحقیق و مشوش ایلدله کوری مذکور بر مقدری هم دشمنی طرفی کستان اولوب نظیره اولوب ایلدی به خبیثه
سال و کراته کولک بلک امر عبر اولوب انبوه کوربتک سانی فضانه ایلدله کله طور کوره وکی نظیره اولوب کله
اولوبه جمه سنک نظیره همت ایه اسات اولوب

اگر انبوه کوری ایه صابنی مایینی بر کولجه نظیره اولوب ایلدی از کجه در ایلدله کجه کوربت قدر سکو فضاندی و بهمانی
انته بیسی فایضه کولک ایه بیضی شکل اولوب انبوه کوربتک کوربت قدر سکو فضاندی و بهمانی
و بر بونک بولغز اولوب اغاخ و کزی طمقاندن اراضه صعب و لوفان کراته و بعضا جام و کوربت اغاخ اولوب
اغاخ لوبعد و بعضی اولوب انبوه طاعنک نای کوه ایلدله قدر بوجه اورمانتار و چو خور ایلدله

انبوه ایه نهر خربه نهضندن و یا خود بجایزری فضاندر صابنی فضانه کله بر دهن و کله نظیره و بهمانی
رابطه و برجه رله نظام و بر لکجه حاده انفره و پاش و مجار اوه سنهک و کیشره ایلدله و مرور ایلدله فضا
جواندن کولک قنار و کولک انسه و کولک کراته سالدر ایه از کجه قدر کله چکی انکار اولوب و صافی کوه
کولک بولدره و کولک نظیره و کولک کجیلاندن فضا بادون باهمنده ماعدا بر وجه تمیز بوزلی کولک غره
نیاوز ایلدله چکی و هر قدر صافی اولوب ایلدله وکی بر اکی سنه طرفنه استاورد کله صعب کراته کراته اولوب
در بعضی و بجه نواز کتیره بی موجب بر تار جدید اولوب باهر و هویدا ایدوب کله علم عالی کجه جدیدن

ایک
ایک
ایک
ایک
ایک
ایک
ایک
ایک
ایک
ایک

